

Пам'ятка: Забезпечення реалізації норм міжнародного гуманітарного права в Україні (оновлено)

Вступ

Серйозні порушення міжнародного гуманітарного права (“МГП”) та інші міжнародні злочини повинні розслідуватися та переслідуватися (за необхідності) державою, яка має юрисдикцію над ними. Починаючи з 2013-2014 років, Україна стала свідком численних імовірних серйозних порушень МГП та інших міжнародних злочинів, скоєних на її території. Таким чином, Україна зобов’язана переслідувати ці злочини всередині країни. Щоб оцінити юридичні зобов’язання України щодо цього та допомогти в розслідуванні та судовому переслідуванні відповідних осіб, Global Rights Compliance (“GRC”) підготували звіт “Забезпечення реалізації норм міжнародного гуманітарного права в Україні” у 2016 році, який було [оновлено](#) у 2022 році (до російського вторгнення). Ця пам’ятка містить доступний вступ і короткий виклад передумов, цілей і структури оновленого звіту, а також висвітлює кілька його найважливіших висновків.

Цілі та структура звіту (с. 12-19)¹

Звіт має на меті надати корисні вказівки та рекомендації уряду України та органам прокуратури щодо того, як підходити до своїх міжнародно-правових зобов’язань щодо розслідування та судового переслідування серйозних порушень МГП та інших міжнародних злочинів у рамках чинного [Кримінального кодексу України](#) («ККУ»).

Звіт складається з чотирьох основних частин. Частина I (с. 19-24) містить короткий огляд поточної ситуації в Криму та збройного конфлікту на Донбасі на сході України, а також на основі загальнодоступної інформації висвітлює діапазон міжнародних злочинів, які ймовірно скоєні. Частина II (с. 26-44) пропонує повний огляд зобов’язань України, заснованих на договорах і звичасвому праві, щодо переслідування серйозних порушень МГП та інших міжнародних злочинів, а також її зобов’язань щодо можливого переслідування в Міжнародному кримінальному суді (“МКС”). Частина III (с. 45-67) аналізує репрезентативну вибірку поточних розслідувань і судових переслідувань міжнародних злочинів в Україні. Частина IV (с. 68-70) робить висновок про те, що Україна не виконує своїх міжнародних зобов’язань щодо належного розслідування та судового переслідування серйозних порушень МГП та інших міжнародних злочинів, які сталися на її території, і, зокрема, судові переслідування на даний момент не відображає належним чином діянь, скоєних проти цивільних. Нарешті, у висновку Звіту (с. 71-104) міститься кілька рекомендацій українським прокурорам. До Звіту також є три додатки: у Додатку А міститься стислий перелік справ, пов’язаних з конфліктом, які розглядалися в Україні з вересня 2016 року до квітня 2021 року, у Додатку В викладено точні питання, які МКС повинен буде розглянути щодо конкретних воєнних

---

¹ Тут і далі у пам’ятці зазначаються відповідні номери сторінок у Звіті.

злочинів, і Додаток С надає перелік порушень способів ведення війни, що охоплені статтею 438 ККУ, законопроектом 2689 та міжнародними джерелами.

Конфлікт в Україні та міжнародні злочини (с. 19-22)

Після подій, пов'язаних з Революцією Гідності кінця 2013 та початку 2014 років, коли було вбито понад 100 протестувальників і співробітників органів правопорядку, Україна сильно постраждала від збройного конфлікту. Наприкінці лютого 2014 року Кримський півострів був окупований невстановленими озброєними людьми ([зараз визнано](#), що це були російські військові), які отримали контроль над територією, що викликало широкий міжнародний осуд. Незабаром після цього на сході України також почалася дестабілізація. У Донецькій і Луганській областях спалахнув конфлікт між озброєними сепаратистами та правоохоронними органами. Після цього почався збройний конфлікт, який триває досі на здебільшого статичних лініях фронту. Хоча зусилля міжнародної спільноти були частково успішними щодо зменшення інтенсивності бойових дій, чіткого кінця конфлікту не видно. Натомість, наприкінці 2021 року та на початку 2022 року в регіоні зростає [напруженість](#). 21 лютого 2022 року Росія остаточно [ввела війська на схід України](#) після офіційного визнання того ж дня Донецької та Луганської Народних Республік незалежними державами. Проте можна сказати точно, що з початку бойових дій в Україні збройний конфлікт призвів до серйозних людських страждань. Офіс прокурора МКС (“ОП МКС”) і численні організації громадянського суспільства та правозахисні організації повідомили про велику кількість імовірних (серйозних) порушень МПП та інших міжнародних злочинів.

З моменту публікації Звіту Росія розпочала «спеціальну військову операцію» в Україні, яку міжнародні організації та держави в усьому світі розцінили² [як акт агресії](#). Втручання завдало значних страждань громадянам України, а кількість звинувачень у серйозних порушеннях МПП та міжнародних злочинах зростає в геометричній прогресії.³ Станом на 27 червня 2022 року УВКПЛ [зафіксувало](#) в країні 10 631 жертв серед цивільного населення.

Що таке міжнародне кримінальне право? Який його зв'язок з МПП? (с. 23-44)

У той час як міжнародне право традиційно регулює права та обов'язки держав, міжнародне кримінальне право (“МКП”) стосується кримінальної відповідальності осіб за міжнародні злочини. “Основними” міжнародними злочинами, які, вважається, “шокують совість людства” та “загрожують миру, безпеці та добробуту людства”,⁴ є геноцид, воєнні злочини, злочини проти людяності та злочин агресії. Усі вони є частиною міжнародного звичаєвого права та включені до [Римського статуту](#) – установчого договору МКС.⁵ МКС, як додатковий суд, буде діяти лише в

² 1 березня 2022 року Генеральна Асамблея ООН ухвалила резолюцію, в якій засуджується дія Росії як акт агресії проти України: ГА ООН, “[Агресія проти України](#)” (1 березня 2022) A/ES-11/L.1

³ Див.: Amnesty International, “[Російські військові вчиняють невибіркові напади під час вторгнення в Україну](#)” (25 лютого 2022 р.); Human Rights Watch, “[Україна: очевидні воєнні злочини на території, контрольованій Росією](#)” (3 квітня 2022); УВКПЛ, “[Україна: оновлена інформація про жертви серед цивільного населення](#)” (27 червня 2022 р.).

⁴ [Римський статут](#), преамбула.

⁵ [Римський статут](#), статті 5-8 *bis*.

ситуаціях, коли держави “не бажають або не можуть” по-справжньому переслідувати міжнародні злочини в межах своєї власної юрисдикції.

Як випливає з назви, Звіт насамперед зосереджується на забезпеченні Україною реалізації норм МГП – зокрема, на договірних та звичаєвих зобов'язаннях України розслідувати та переслідувати “серйозні” порушення МГП, які ймовірно вчинені її громадянами або на її території.⁶ Серйозні порушення МГП, які включають “серйозні порушення” Женевських конвенцій 1949 року та Додаткового протоколу I до них, а також інші серйозні порушення законів і звичаїв війни під час міжнародних та неміжнародних збройних конфліктів, становлять воєнні злочини в контексті МГП.⁷ По-перше, держави повинні розслідувати та переслідувати воєнні злочини в рамках своїх власних внутрішніх правових систем і, теоретично, бути гнучкими щодо використання звичайних кримінальних обвинувачень замість звинувачень, що становлять міжнародні злочини.⁸ Однак важливо, щоб обвинувачення було обґрунтованим, щоб обвинувачення відповідали тяжкості злочину та щоб звинувачення передбачали «ефективне кримінальне покарання».

Україна та міжнародне кримінальне право (с. 43-67)

Звіт відображає нещодавні зусилля України щодо розслідування та переслідування злочинів, пов'язаних з конфліктом, у внутрішніх рамках ККУ, розглядаючи загалом 1230 справ, пов'язаних із конфліктом, починаючи з вересня 2016 року по квітень 2021 року.⁹ З 2020 року, зокрема, було значне збільшення розслідувань і переслідувань злочинів, пов'язаних з конфліктом, в Україні, особливо діянь, які, як видається, становлять серйозні порушення МГП та/або воєнні злочини за статтею 438 ККУ.¹⁰ Проте наразі лише два кримінальні провадження за статтею 438 завершилися визнанням обвинувачених винними у воєнних злочинах, одне з яких перебуває на розгляді у Верховному Суді України. Крім того, схоже, що існує схема звинувачення “сепаратистів” (або осіб, підозрюваних у сприянні військовим зусиллям сепаратистів на сході України) за участь у конфлікті; модель звинувачення “сепаратистів”, які організували референдуми та/або здійснювали або продовжували державну службу на непідконтрольних Україні територіях, у злочинах проти державної безпеки України, модель загального притягнення до відповідальності або звинувачення українських (урядових/військових) посадових осіб за низку внутрішньодержавні злочини проти встановленого порядку військової служби та час від часу судові переслідування діянь, які можуть становити порушення МГП або інші серйозні порушення міжнародного права обома сторонами конфлікту, як внутрішні злочини. Однак більшість цих судових переслідувань не відповідають головним цілям МГП: захисту цивільних осіб і тих, хто склав зброю. Звинувачення та судові переслідування часто не можуть належним чином відобразити тяжкість або діапазон ймовірних

⁶ МКЧХ, [Дослідження звичасового МГП](#), правило 158; [Женевська конвенція I](#), стаття 49; [Женевська конвенція II, стаття 50](#); [Женевська конвенція III, стаття 129](#); [Женевська конвенція IV, стаття 146](#); [Римський статут](#), преамбула, пункти 4, 6 і стаття 1.

⁷ МКЧХ, [Дослідження звичасового МГП](#), правило 156; [Римський статут](#), стаття 8(2).

⁸ Наприклад, за даними МТКЮ, серйозні порушення МГП не обов'язково повинні вважатися воєнними злочинами. *Див.* с. 26 Звіту.

⁹ *Див.* Додаток А до Звіту, де представлена репрезентативна вибірка цих випадків.

¹⁰ Хоча стаття 438 ККУ є основним положенням щодо воєнних злочинів, у ККУ є кілька інших положень, які дозволяють переслідувати більш конкретні злочини, які є воєнними.

діянь, уникають будь-якої уваги до поводження з цивільними особами з боку комбатантів і радше прив'язані до статусу злочинця як сепаратиста або недбалого українського солдата.

Таким чином, у звіті стверджується, що Україна наразі не виконує своїх зобов'язань згідно з МГП та МГП щодо розслідування та судового переслідування міжнародних злочинів, що ставить питання про можливу додаткову юрисдикцію МКС. Хоча Україна не є учасницею Римського статуту, вона подала дві заяви, що надають юрисдикцію МКС щодо злочинів, які сталися в період з 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року під час вищезгаданої Революції Гідності, і щодо міжнародних злочинів, скоєних з початку бойових дій на території України з 20 лютого 2014 року по теперішній час.

Вибрані висновки (узагальнено на с. 71-104)

Оскільки кримінальне переслідування великої кількості порушень МГП та інших міжнародних злочинів є надзвичайно технічним і складним завданням, у Звіті пропонуються наступні практичні рекомендації для прокурорів України щодо негайного переходу до забезпечення ефективних кримінальних санкцій за такі діяння:

- Дотримуйтеся міжнародних принципів справедливого судового розгляду при висуненні звинувачень у міжнародних злочинах (**с. 72-75**), щоб переконатися, що рішення щодо відбору справ, встановлення пріоритетів і пред'явлення звинувачень відповідають закону, МГП і принципам прав людини. Вибрані кримінальні обвинувачення також повинні відповідати вчиненням злочинам.
- Визнати існування збройного конфлікту на практиці (**с. 76-101**), щоб переключити увагу на кримінальне переслідування діянь як воєнних злочинів, оскільки прокурори повинні довести існування збройного конфлікту як контекстуального елементу воєнних злочинів.
- Переслідування за міжнародними злочинами (за ст. 438) (**ст. 76-96**) та іншими відповідними статтями ККУ, які регулюють міжнародні злочини.
- Використовуйте національні злочини лише тоді, коли це доцільно або коли відповідний міжнародний злочин недоступний (**с. 102-104**), найважливіше, забезпечивши відповідну кримінальну санкцію, яка відображає тяжкість відповідного міжнародного злочину.

***

Поточні події

З моменту публікації Звіту, але до повномасштабного вторгнення Росії, в Україні було [винесено три вироків за воєнні злочини](#). У травні 2022 року генпрокурорка Ірина Венедіктова повідомила, що українські прокурори зібрали докази щодо [15 тисяч потенційних справ](#) щодо воєнних злочинів. 31 травня 2022 року генпрокурорка [повідомила, що в Україні розпочато кримінальне провадження у 80 справах](#). Перший вирок з початку вторгнення було винесено 23 травня 2022 року російському військовослужбовцю, [визнаному винним у вбивстві неозброєного цивільного](#). Наступного тижня двох російських артилеристів визнали винними в невибірковому обстрілі цивільних об'єктів у

Харкові та засудили. Український уряд створив [веб-платформу](#) для збору доказів, що стосуються порушень прав людини або воєнних злочинів, для використання в майбутніх судових розглядах. Сайт запрошує представників правозахисних організацій, експертів, потерпілих чи свідків таких порушень подавати докази разом із реєстраційними формами.

Для отримання актуальної інформації та ресурсів про ситуацію в Україні щодо переслідування міжнародних злочинів відвідайте веб-сайт проекту МАТРА-Україна: www.asser.nl/MATRA-Ukraine/.